

НЕЗАВЕРШЕНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ: ПОНЯТТЯ, ВИДИ, ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СУБ'ЄКТІВ ПРАВА

INCOMPLETE SUBJECTIVITY: NOTION, SPECIES, SIGNIFICANCE FOR SUBJECTS OF LAW

Січевлюк В.А.,
докторант

*Институту держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України*

Стаття є спробою теоретичного обґрунтування ідеї про існування незавершеної правової суб'єктності як одного з родів цього явища, з необхідністю породженого правовим життям суспільства. Висвітлено сутнісні ознаки незавершеної правової суб'єктності, описано її види, а також окреслено коло її носіїв. Автор розкриває прикладну основу теоретичних узагальнень, сформульованих під час проведення цього дослідження.

Ключові слова: правова суб'єктність, незавершена правова суб'єктність, часткова правосуб'єктність, фрагментарна правосуб'єктність, самодостатній суб'єкт права, несамодостатній суб'єкт права.

Статья является попыткой теоретического обоснования идеи о существовании незавершенной правовой субъектности как одного из родов этого явления, с необходимостью порожденного правовой жизнью общества. Освещаются существенные признаки незавершенной правовой субъектности, описаны ее виды, также очерчен круг ее носителей. Автор раскрывает прикладную основу теоретических обобщений, сформулированных при проведении настоящего исследования.

Ключевые слова: правовая субъектность, незавершенная правовая субъектность, частичная правосубъектность, фрагментарная правосубъектность, самодостаточный субъект права, несамодостаточный субъект права.

The article is an attempt to theoretically substantiate the idea of the existence of an incomplete legal subjectivity as one of the geneses of this phenomenon, which was with necessity generated by the legal life of society. The essential features of incomplete legal subjectivity are highlighted, its types and circle of its holders are described. The author discloses the applied basis of theoretical generalizations formulated during this study.

Key words: legal subjectivity, incomplete legal subjectivity, fractional legal subjectivity, fragmentary legal subjectivity, self-sufficient subject of law, not self-sufficient subject of law.

Постановка проблеми. Наука теорії держави і права знаходиться на найвищому теоретичному щаблі позитивного пізнання права. Вона звернена до дослідження загальних закономірностей державно-правових явищ, єдиних для всіх їх особливих та одиничних буттєвих виявів. Завдання щодо розкриття сутності свого предмета загальна теорія держави і права виконує за допомогою сформованої нею системи категорій та понять. Зокрема, засобом теоретичного пізнання феномену правової суб'єктності є однойменна категорія, яка, будучи абстракцією найвищого рівня узагальнення, містить концентроване відображення самобутньої якісної визначеності цього правового явища.

Однак методологічний потенціал категорії «правова суб'єктність» дозволяє пізнавати сутнісні характеристики відповідного явища не тільки на максимально абстрактному рівні. Сходження від абстрактного до конкретного передбачає теоретичне дослідження родів, видів та різновидів правової суб'єктності, кожен з яких наділений якісною самобутністю, а тому може та повинен бути позначений окремим поняттям. Систематизація пізнавальних результатів, накопичених у процесі досліджень особливих форм правової суб'єктності, дала б змогу у сфері загальної теорії права утворити той масив знань, який у науці прийнято іменувати «теорією середнього рівня». Проте цей напрям дослідницької

роботи, на жаль, не привернув до себе істотної уваги теоретиків права, не зважаючи на те, що для сучасного правового життя прогресивна диференціація та ускладнення його правосуб'єктного складника є цілком очевидною тенденцією.

Поміж різноманіття виявів правосуб'єктності так звана «незавершена правова суб'єктність» є одним із найбільш розповсюджених родів цього феномену. Певні здобутки у її дослідженні накопичені у галузевих доктринах, зокрема, у господарському праві. Однак подальший розвиток відповідних пошуків стримується відсутністю належного загальнотеоретичного узагальнення матеріалу, напрацьованого на галузевому рівні юридичної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні дослідження правової суб'єктності, що були за останні роки проведені у сфері загальної теорії права, концентрувалися переважно на сутнісних характеристиках цього явища, що загалом властиві усім його особливим виявам. Родові та видові втілення правової суб'єктності здобули певної уваги у галузевих доктринах, покликаних забезпечувати пізнання та ефективне функціонування локальних сфер права.

У доктрині господарського права давно та доволі послідовно розвивається ідея про певну міру правосуб'єктності, властиву, зокрема, транснаціональним корпораціям [1, с. 336], об'єднанням

підприємств [2, с. 6], промислово-фінансовим групам [3, с. 73], холдингам [4, с. 126] тощо. Узагальнено, що розуміння такої правосуб'єктності представниками господарсько-правової доктрини зазвичай обмежується констатацією незначного обсягу її змісту та/або фіксацією можливості бути встановленою лише для певних сфер правовідносин.

Цивілістичне розуміння правової суб'єктності залишається добровільно втиснутим у «прокрустове ложе» раніше сформованих концепцій, згідно з якими цивільна правосуб'єктність постулюється атрибутом лише осіб: «особа в цивільному праві є юридичною формою участі в цивільних правовідносинах, за допомогою якої суб'єкту надається можливість мати й реалізувати цивільні права та обов'язки» [5, с. 92]. Неповна правосуб'єктність у цивілістичній доктрині визнається, однак сприймається скоріше у негативному ключі: або ж як неминуче «вікове зло», що долається у момент досягнення фізичною особою стану повної цивільної дієздатності, або ж як правосуб'єктна вада (у вигляді певної втрати фізичною особою цивільної дієздатності внаслідок психічної хвороби), або ж як примусове вилучення частини цивільної правоздатності особи з метою захисту публічних інтересів (наприклад, через впровадження у законодавство приписів, скерованих на запобігання корупції).

У доктрині міжнародного публічного права знайшло свій послідовний розвиток розуміння того, що велике число недержавних та наддержавних утворень є сучасними суб'єктами права, наділеними «негиповою» міжнародною правосуб'єктністю. Зокрема, як відзначено в літературі, у XX та XXI століттях у практиці та доктрині міжнародного права почала розвиватися ідея про «обмежену правосуб'єктність фізичної особи, яка є очевидною» [6, с. 98].

Мета статті – показати теоретичну обґрунтованість тверджень про існування незавершеної правової суб'єктності як одного із родів правосуб'єктності, з необхідністю породженого правовим життям суспільства. Для досягнення цієї мети, на нашу думку, необхідно:

- висвітлити сутнісні ознаки незавершеної правової суб'єктності;
- визначити та описати види незавершеної правової суб'єктності;
- окреслити та охарактеризувати коло носіїв незавершеної правової суб'єктності;
- розкрити прикладну основу теоретичних узагальнень, сформульованих при проведенні цього дослідження.

Виклад основного матеріалу. Насамперед відповімо на питання про те, що ж розуміється під так званою «незавершеністю» правової суб'єктності? Адже наявність саме цієї ознаки слугує нам підставою для того, щоб висунути тезу про існування цілого роду відповідного правового явища, а також дозволяє його іменувати таким чином.

На наш погляд, ознака «незавершеності» чи, навпаки, «завершеності» характеризує феномен правової суб'єктності зі сторони досконалості форми її існування. Мова йде про два аспекти:

а) структурну цілісність правосуб'єктності, доступної певній категорії суб'єктів права. Цілісність конкретної правової суб'єктності залежить, по-перше, від наявності у її складі таких елементів, як правоздатність, деліктоздатність та дієздатність, та, по-друге, від рівня функціональності, властивої як кожному з перелічених вище елементів, так і їх інтегральній сукупності загалом;

б) персоналізованість правової суб'єктності, а саме про її належність самотній правовій персоні – вольовій одиниці, яка суб'єктивно виділяє себе серед усіх інших суб'єктів права, має власні інтереси та здатна діяти з метою їх реалізації.

Незавершена правосуб'єктність у певній мірі чи повністю позбавлена хоча б одного із цих атрибутів. Пояснимо цю тезу детальніше.

На нашу думку, завершена правова суб'єктність властива лише особам – фізичним та юридичним. Формальна сторона функціонування наданої їм правосуб'єктності є досконалою за визначенням, що, проте, не створює для кожної окремої особи гарантії на «чемпіонське» користування цією правовою якістю у процесі реалізації нею своїх інтересів. Підкреслимо, мова йде саме про формальний аспект правової суб'єктності, а не про її зміст чи ефективність індивідуального використання.

Правосуб'єктність кожної особи ґрунтується на завершеній у структурному відношенні основі, архітектурі якої утворює злагожене поєднання елементів правоздатності, деліктоздатності та дієздатності. Крім цього, кожна особа є повноцінною персоною, тобто це самотійний суб'єкт права, наділений волею, власними інтересами та здатністю діяти з метою їх реалізації. Фізичні особи у праві номінуються суб'єктами, здатними самотійно генерувати та втілювати свою волю, запорукою чого слугує властива їм цілісність біологічного, психічного та соціального аспектів їх існування. Юридичні особи, на відміну від інших організаційних форм суб'єктів права, відзначаються посиленою цілісністю організаційної та функціональної сфер, володіють органами управління, які формують та втілюють їх власну волю, наділені майном, тобто мають своєрідне «організаційне тіло». Невипадково підприємницькі товариства із правами юридичної особи у англо-американському праві дуже часто іменуються корпораціями (корінь цього терміну походить від латинського слова «corpus», що означає «тіло»).

Окрім осіб, усі інші суб'єкти права наділені незавершеною правовою суб'єктністю. Не зважаючи на негативну вербальну індикацію, такий формат правової суб'єктності не потрібно сприймати як дефектний. Констатація «незавершеності» насамперед є вказівкою на істотну якісну специфіку одного із родів правосуб'єктності, з необхідністю породженого правовим життям суспільства. Звернемо увагу на те, що тривала практика взаємодії суб'єктів права сприйняла та вдосконалила цей рід правосуб'єктності, чим визнала його суспільно-корисний потенціал. На нашу думку, набуття та збереження конкретними суб'єктами групами незавер-

шеного формату правової суб'єктності є виконанням об'єктивного суспільного запиту стосовно адекватної юридичної легітимації їх фактичного становища як значимих соціальних діячів. Ба більше, інших варіантів здобуття статусу суб'єкта права низкою різноманітних соціальних акторів, які не досягли рівня правосуб'єктності особи або ж, навпаки, перевершили його, історії права невідомо.

Не досягають статусу юридичної особи, наприклад, такі носії незавершеної правової суб'єктності, як прості товариства чи холдингові групи. Правова природа низки суб'єктів, зокрема, таких як територіальна громада, народ, держава тощо передбачає вихід за межі конструкції юридичної особи. Масштабна, складна та, поряд з цим, незавершена правова суб'єктність останніх не охоплюється стандартом правосуб'єктності, що властивий особам.

Особливістю незавершеної форми правової суб'єктності є неминуча втрата нею, як уже було зазначено вище, певної частини своєї цілісності та/або персоналізованості. Розмір відповідної «прогалини», наявної у правосуб'єктності конкретної соціальної спільноти чи іншого суб'єкта права, може бути дуже різним. Наприклад, така лакуна може мати вигляд повної відсутності одного чи навіть двох структурних елементів у конфігурації правової суб'єктності, або ж може виявляти себе менш радикально, а саме як встановлене об'єктивним правом обмеження правоздатності, деліктоздатності та/чи дієздатності суб'єкта.

З іншого боку, якщо фізична чи юридична особа з тих чи інших причин губить первинний та природний формат завершеного функціонування властивій їй правосуб'єктності (зокрема, критично втрачає її обсяг чи зміст, а в деяких ситуаціях – навіть окремі структурні елементи), ефективність її дії у статусі суб'єкта права катастрофічно руйнується. Прикладами можуть послугувати ситуації обмеження дієздатності (та, фактично, внаслідок цього також і правоздатності сумісно з деліктоздатністю) фізичних осіб внаслідок психічних захворювань, або ж випадки різкого звуження чи навіть повного вилучення галузевої правоздатності юридичних осіб (як от, втрата суб'єктами господарювання можливості вести господарську діяльність внаслідок анулювання ліцензії чи скасування іншого ключового адміністративного дозволу, що дає право на проведення господарських операцій).

Незавершена правова суб'єктність існує як:

1) правосуб'єктність, внутрішня структурно-функціональна архітектура якої є неповною за обсягом та/чи структурою, а персоналізованість певною мірою обмежена («часткова правова суб'єктність»). Не зважаючи на обмеженість властивого їй потенціалу, така правова суб'єктність є сталою у часі і просторі, а її наявність слугує достатньою підставою для того, щоб визнати охоплене нею утворення самодостатнім суб'єктом права;

2) поєднання окремих складників правосуб'єктності, яке можна позначити терміном «фрагментарна правова суб'єктність». Така правосуб'єктність

має слабкий потенціал, вона значною мірою позбавлена сталості у часі та просторі, а також нестабільна та розрізнена у своїх реальних виявах. Її обсяг, особливо в розрізі правоздатності та деліктоздатності, коливається у межах мінімального значення та слугує засобом реалізації індивідуальних інтересів учасників відповідної спільноти чи іншого утворення, які, проте, співпадають за змістом. Суб'єкти, наділені «фрагментарною правовою суб'єктністю», у переважній більшості випадків є тимчасовими агрегатами, які виникають на основі ситуативної тотожності інтересів їх учасників. Останні ж мають своєю метою досягти бажаного саме їм результату у діяльності, яку вони ведуть спільно з іншими особами. Правосуб'єктні утворення, яким властива «фрагментарна правова суб'єктність», не можуть бути визнані самодостатніми суб'єктами права внаслідок надмірного браку цілісності та персоналізованості властивій їм правової суб'єктності, що робить останню дезінтегрованою.

Часткова правова суб'єктність, а також фрагментарна правова суб'єктність не мають чітко визначеного місця локалізації у правовому просторі, наприклад, за галузевою ознакою. Мета цієї публікації не передбачає висвітлення усіх виявів незавершеної правової суб'єктності, чого, очевидно, і не може бути досягнуто у межах відносно невеликого за обсягом дослідження. Утім, окреслимо перелік тих суб'єктів, яким, на нашу думку, є властивими різні формати незавершеної правової суб'єктності. У якості прикладного аспекту звернемося до чинного законодавства України.

Так, частковою правосуб'єктністю наділені:

– український народ. Зважаючи на положення Конституції України (статті 5, 13, 19, 69 тощо [7]), Український народ є максимально правоздатним суб'єктом права, однак такі елементи його правової суб'єктності, як деліктоздатність та дієздатність реалізуються переважно державою та органами місцевого самоврядування. Відзначимо, що персоналізованість Українського народу закономірно ослаблена тим, що він як суб'єкт ідентифікується виключно за адміністративною ознакою (громадянством). У інших країнах атрибут персоналізованості народу часто посилюється іншими чинниками, наприклад, через легітимацію за громадянами атрибуту національності (як в Ізраїлі) чи релігії (як у ортодоксальних ісламських країнах, де народ сприймається «нацією єдиновірців»). Зважаючи на демократичний устрій нашої країни, такі додаткові «ідентифікатори» членства громадян у складі Українського народу є неприйнятними. Відповідно, процеси волеутворення, що розгортаються у середовищі Українського народу, є неоднозначними та достатньо суперечливими, чому на практиці є безліч свідчень;

– держава. Україна є сучасною демократичною державою, відповідно, як суб'єкт права вона характерна тим, що утворена та діє у формі сукупності відносно самостійних носіїв влади, наділених власною публічною правовою суб'єктністю та структурованих у відокремлені «гілки влади» (ст. 6 Конституції

України). Відповідно, подібно до абсолютної більшості сучасних демократій, персоналізованість властивої нашій державі правосуб'єктності послаблюється, а саме: утруднюються аспекти усвідомлення державою як суверенним, однак складним суб'єктом права, своїх базових інтересів, об'єктивно ускладнюється утворення її єдиної волі та певним чином послаблюється здатність ефективно її втілити;

– територіальні громади. Ці правоздатні соціальні спільноти охоплюють своїм складом жителів, які об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, або ж їх утворюють жителі кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр. Законодавець України декларує територіальну громаду села, селища та міста первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень. Проте властива територіальним громадам визначальна правоздатність у структурі їх власної правосуб'єктності не кореспондується із доступним для них рівнем дієздатності та деліктоздатності, оскільки:

а) потенціал їх власної дієздатності обмежується лише декількома формами прямого волевиявлення та безпосередньої участі у вирішенні питань місцевого значення (місцевий референдум, загальні збори громадян, місцеві ініціативи). В усіх інших випадках від імені цих суб'єктів права діють органи місцевого самоврядування, наділені власною особовою правосуб'єктністю. При цьому органи місцевого самоврядування та їх посадові особи є підзвітними та відповідальними перед своїми територіальними громадами;

б) територіальна громада законом наділена достатньо незначним обсягом власної деліктоздатності та володіє тільки активним її сегментом (зокрема, можливістю застосовувати, а не нести правову відповідальність). Так, низкою статей Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (статті 74, 75, 76, 77 тощо) зафіксована можливість покладання відповідальності різного виду на ті органи та на тих посадових осіб місцевого самоврядування, чії діяння порушують права та законні інтереси фізичних осіб, юридичних осіб, територіальної громади та держави;

– частково правосуб'єктні утворення, сформовані за договірним, адміністративним чи іншим принципом. Якщо звернутися до господарського права, то ми побачимо таких носіїв часткової правосуб'єктності, як: а) договірні об'єднання, які підлягають державній реєстрації (наприклад, технологічні парки, що засновані групою юридичних осіб на основі договору про спільну діяльність, промислово-фінансові групи); б) об'єднання підприємств (асоціації, корпорації, консорціуми, концерни тощо) та в) утворення, які ґрунтуються на відносинах корпоративного контролю (холдингові групи). Зокрема, як відзначено у спеціалізованій літературі, «з юридичної точки зору холдинг – це об'єднання з частковою правоздатністю. Підприємства, що перебувають під контролем холдингу, не втрачають своєї юридичної самостійності, а холдингова компанія як

сукупність організацій не набуває статусу юридичної особи» [8, с. 108].

У свою чергу, прикладами суб'єктів права, наділених фрагментарною правовою суб'єктністю, можуть послугувати:

– невеликі соціальні спільноти, створені з дотриманням формальних процедур або ж навіть і неформалізовані, легітимна діяльність яких скерована на реалізацію індивідуальних інтересів її членів (спортивна команда, студентська група, трудовий колектив, церковна громада тощо). У законодавстві правосуб'єктний статус утворень такого роду визнається доволі часто, однак лише у тих випадках, коли це доцільно робити виходячи із потреби адекватного підтримання правопорядку у точках істотного перетинання публічних та приватних інтересів. Наприклад, у ст. 43 Конституції України законодавець декларує, що «кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується» [7]. Отже, трудова правосуб'єктність на конституційному рівні номінується індивідуальним атрибутом кожного громадянина України, і реалізується вона виключно за вільним розсудом останнього. Поряд з цим, у КЗпП України [9] трудовий колектив (тобто наймані працівники юридичної особи-підприємства, установи чи організації загалом, або ж працівники її окремого структурного підрозділу) наділяється деякими ознаками надіндивідуальної правосуб'єктності, наприклад, при укладанні та виконанні колективного договору (глава II зазначеного кодексу), при розгляді питання про порушення працівником трудової дисципліни (ст. 152), під час здійснення контролю за додержанням вимог нормативних актів про охорону праці (ст. 160) тощо. У перелічених вище випадках законом визнається фрагментарна правоздатність трудового колективу, а також фіксується певний обсяг його дієздатності. Зокрема, повноваження трудового колективу найчастіше реалізуються загальними зборами найманих працівників юридичної особи чи її структурного підрозділу, однак у випадках, визначених законом, можливим є доповнення правосуб'єктного потенціалу трудового колективу також і дієздатністю профспілкового органу, або ж може мати місце створення трудовим колективом власних органів;

– сім'я. Згідно з ч. 2 ст. 3 СК України «сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки» [10]. Нормативна модель сім'ї передбачає її фактичну (спільне проживання та побут) та правову (взаємні права та обов'язки) цілісність. Як бачимо, об'єктивне право принципово ґрунтується на визнанні сім'ї стійким об'єднанням осіб, скріпленим багатьма чинниками, що і було неодноразово відзначено у доктрині сімейного права. Наприклад, І. Жилінкова свого часу вказала, що «сім'я – це об'єднання осіб, пов'язаних між собою правами і обов'язками, що випливають із шлюбу, спорідненості, властивості, усиновлення і іншої форми відносин» [11, с. 250].

З іншого боку, впадає в очі те, що попри фіксацію трьох ознак, які а) об'єктивно скріплюють

сім'ю та конституують її як соціальну спільноту, стійку у фактичному та юридичному відношенні, а також б) створюють підстави у зовнішніх відносинах сприймати сім'ю як цілісне, вольове та діяльне утворення, український законодавець постійно роз'єднує «сімейну молекулу» на окремі «особові атоми». У абсолютній більшості випадків він регулює правовідносини не сім'ї, а у сім'ї, сприймаючи її у вигляді декількох взаємопов'язаних фізичних осіб із особливим статусом, тобто розуміє сім'ю як множину членів сім'ї. Фіксація цього персонального статусу дозволяє прагматично визначити обсяг прав, обов'язків та міру відповідальності чоловіка, дружини, сина, дочки тощо стосовно інших членів сім'ї, а також врегулювати відносини членів сім'ї та третіх осіб поза її колом. Доцільно відзначити, що такий підхід загалом є характерним для сучасного приватного права загалом. Свого часу він послугував концептуальною основою для того, щоб сімейне та цивільне право подолали «кабальні» формати сім'ї, які були розповсюджені протягом рабовласницького та феодалного етапів людської історії. У ці часи для сім'ї була характерною нерівність правових статусів її членів, зокрема, дружина, діти та інші родичі знаходилися під владою глави сімейства і дому (чоловіка та батька), який також вирішував у сім'ї питання майнового змісту. Вплив Відродження та Реформації змінив наповнення сімейної правосуб'єктності на користь формальної рівності прав жінки і чоловіка у подружньому житті, почалося поступове подолання батьківської влади у сім'ї. Починаючи з другої половини XIX ст. чітко окреслюється правовий статус дитини як рівноправного учасника сімейних правовідносин, вдосконалюється законодавство щодо взаємного утримання членів сім'ї, остаточно стверджуються інститути усиновлення, опіки та піклування [12, с. 123-127]. Правовий режим європейської сім'ї декілька останніх століть послідовно лібералізувався і, відповідно, послаблювалася її правосуб'єктність як надіндивідуальної цілісності.

Утім, на нашу думку, фрагментарна правова суб'єктність є властивою і сучасній сім'ї. В українському законодавстві вона підтверджується державною реєстрацією шлюбу, що «встановлена для забезпечення стабільності відносин між жінкою та чоловіком, охорони прав та інтересів подружжя, їхніх дітей, а також в інтересах держави та суспільства» (ст. 27 СК України), існує у вигляді обов'язку подружжя турбуватися про сім'ю (ст. 55 СК України), виявляється у праві спільної сумісної власності подружжя (глава 8 СК України) тощо. При цьому:

а) цілісність правосуб'єктності сім'ї саме як надіндивідуального, самостійного суб'єкта права законодавством України практично не підтримується. Сімейна правова суб'єктність у СК України та в інших актах законодавства показана як сума індивідуальних правосуб'єктностей членів сім'ї, об'єднаних правилами, що підтримують стан їх збалансованого сумісного функціонування;

б) персоналізованість правосуб'єктності сім'ї, як уявляється, є досить високою. Адже сім'я наділена

консолідованими майновими та немайновими інтересами, замкнутими у її колі. Вона виділяє себе серед усіх інших суб'єктів права, включаючи інші сім'ї, здатна суб'єктивно протиставити себе оточенню, має можливість сформулювати спільну волю та спроможна діяти з метою її реалізації;

– нетривкі галузеві договірні утворення. Наприклад, у сфері господарського права ми бачимо структури договірних походження, які діють на основі організаційно-господарських договорів, зокрема, ті, які виникають та діють на підставі договору про спільну діяльність (так звані «прості товариства»). У ЦК України питання спільної діяльності регулюються Главою 77. Зокрема, згідно зі ст. 1130 цього кодексу за договором про спільну діяльність сторони (учасники) зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить законам. Спільна діяльність може здійснюватися на основі об'єднання вкладів учасників (просте товариство) або без об'єднання вкладів учасників.

На нашу думку, організаційно-договірні утворення, які засновані у формі договору про спільну діяльність, не наділені частковою правовою суб'єктністю, а володіють лише окремими складниками правосуб'єктності (тобто їх правова суб'єктність є фрагментарною), оскільки вони:

а) обмежено провоздатні. Такі договірні співтовариства створюються виключно для досягнення певної мети, достатньо чітко визначеної їх учасниками. Зазвичай останні сумісно реалізують підприємницький чи інший проект, обмежений у часі та просторі. З цієї причини утворення, засновані на договорі про спільну діяльність, на відміну від інших суб'єктів права (наприклад, осіб) можуть набувати набагато менший та порівняно нетривалий у часі обсяг прав та обов'язків;

б) у незначній мірі дієздатні, не маючи власних органів управління та стійкого центру волеутворення;

в) умовно деліктоздатні. Наприклад, за простими товариствами закріплюється спільне майно учасників, бухгалтерський облік якого ведеться окремо та на яке може бути звернене стягнення кредиторів. Однак таке майно є спільною частковою власністю учасників, якщо інше не встановлене договором простого товариства або законом (ст. 1134 ЦК України), і тому відповідальність, що виникає зі спільних зобов'язань, несуть скріплені солідарним обов'язком учасники, причому усім своїм майном (ст. 1138 ЦК України).

Поряд з цим утворення, які мають форму договору про спільну діяльність, персоналізовані у достатній мірі для того, щоб їх учасники сприймали себе як певне правосуб'єктне та організаційно оформлене ціле.

Завершуючи висвітлення обраної теми, відзначимо, що незавершена правова суб'єктність властива саме тим суб'єктам права, які об'єктивно не мають можливості скористатися форматом особової правосуб'єктності, однак вони у більшій чи меншій є мірі значимими соціальними акторами. Таких

утворень є дуже багато, а їх опис, що наведений вище, є лише теоретико-прикладним ескізом, який вихопив із правової дійсності найбільш характерних носіїв «часткової» та «фрагментарної» правової суб'єктності. Сподіваємося, що викладені у цій статті міркування у майбутньому послугують імпульсом для проведення тематичних фундаментальних досліджень, результатом яких постане масштабна загально-теоретична класифікація виявів та володільців незавершеної правової суб'єктності, пізнаних у відношенні до єдиного формально-правового принципу становлення та розвитку цього явища.

Висновки. Поняття «незавершена правова суб'єктність» характеризує відповідне явище права зі сторони міри досконалості форми його існування. Зокрема, цей рід правової суб'єктності, доступної певним категоріям суб'єктів права, відзначається лакунами структурної цілісності та/або втратами персоналізованості. Рівень структурної цілісності конкретного вияву правової суб'єктності визначається, по-перше, наявністю чи відсутністю у його структурі елементів правоздатності, деліктоздатності та дієздатності, і по-друге – станом їх функціональної ефективності (як кожного елемента окремо, так і їх усіх загалом). Термін «персоналізованість» позначає належність конкретної правової суб'єктності самобутній правовій особі – вольовій соціальній одиниці, яка суб'єктивно виділяє себе серед усіх інших суб'єктів права, має власні інтереси та здатна легітимно діяти з метою їх реалізації.

Окрім осіб, усі інші суб'єкти права наділені незавершеною правовою суб'єктністю – одним із родів

правосуб'єктності, з необхідністю породженим правом у відповідь на об'єктивні потреби суспільства.

Видами незавершеної правової суб'єктності є «часткова правосуб'єктність» та «фрагментарна правосуб'єктність». Перша – неповна за обсягом та/чи структурою, а її персоналізованість певною мірою обмежена. Друга – є слабкою, нестабільною та розрізною у своїх виявах та постає як сукупність окремих складників правової суб'єктності.

Наявність часткової правосуб'єктності слугує належною підставою для того, щоб визнати її носія самодостатнім суб'єктом права у сенсі кристалізації його надіндивідуальних правових якостей до стану цілісності, відмінної від сукупності учасників такого утворення. Часткова правосуб'єктність властива суб'єктам, які або виходять за межі конструкції юридичної особи (таким як територіальна громада, народ, держава тощо), або їх права природа та/чи мета не суміщаються із статусом юридичної особи (холдингові компанії, промислово-фінансові групи тощо).

Носії фрагментарної правової суб'єктності не досягають статусу юридичної особи і не можуть бути визнані самодостатніми суб'єктами права (сім'я, трудовий колектив, просте товариство тощо). Вони існують як об'єднана правовими та фактичними зв'язками персоналізована сукупність осіб, наділених індивідуальними правовими суб'єктностями. У таких спільнотах можуть виникати інтегральні правосуб'єктні ефекти, які підтримуються об'єктивним правом, однак вони є достатньо рідкісними та доволі нестабільні у часі та просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фединяк Г. Транснаціональна корпорація як учасник громадянсько-правових договорів с приймаючим государством: [монографія] / Г. С. Фединяк. – К.: Атика, 2011. – 370 с.
2. Грудницька С. М. Правовий статус об'єднань підприємств у промисловості: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Грудницька Світлана Миколаївна; НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. – Донецьк, 1997. – 24 с.
3. Правові проблеми створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні: Монографія / За ред. М.К. Галянтича. – К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва, 2005. – 224 с.
4. Ібрагімова Н.В. Правовий статус холдингов: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Ібрагімова Наталія Вікторівна; Донецький національний університет. – Вінниця, 2015. – 217 с.
5. Самілик Л., Корбут Л. Співвідношення понять «суб'єкт права», «особа», «суб'єкт правовідносин», «учасник відносин» / Л.О. Самолик, Л.П. Корбут // Право і суспільство. – 2016. – № 1. – С. 89 – 93.
6. Цимбрівський Т. Доктринальні підходи до дослідження правосуб'єктності у міжнародному праві / Т.С. Цимбрівський // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2012. № 2 (1). – С. 91-100.
7. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
8. Уманців Ю., Уманців Г. Холдингові компанії – сучасні форми інтеграції підприємств / Ю. Уманців, Г. Уманців // Підприємництво, господарство і право, 2002. – № 3. – С. 107-110.
9. Кодекс законів про працю України. – Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – № 50. – С. 375.
10. Сімейний кодекс України. – Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.
11. Жилінкова І. Поняття сім'ї в праві / І.В. Жилінкова // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2000. – № 10. – С. 247-251.
12. Ватрас В. Генеза поняття «суб'єкти сімейних відносин» / В.А. Ватрас // Університетські наукові записки. – 2005. – № 1-2 (13-14). – С. 120-129.